

ЦІЛІ, ЦІННОСТІ ТА ІДЕАЛИ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ЧАСОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЯХ

У статті здійснена спроба філософського осмислення часових трансформацій ідеалів освіченості та цінностей освіти; проаналізовано моделі класичного Університету В. фон Гумбольдта та Дж. Ньюмена; наголошено, що Університет повинен стати однією із найважливіших інституцій суспільства освічених Людей.

Ключові слова: ідеал освіченості, цінності освіти, класичний Університет, місія Університету, *Homo educatus*.

В статье осуществлена попытка философского осмысления временных трансформаций образовательных идеалов и ценностей; проанализированы модели классического Университета В. Фон Гумбольдта и Дж. Ньюмена; сделано ударение на то, что Университет должен стать одной из наиболее важных институций общества образованных Людей.

Ключевые слова: идеал образованности, ценности образования, классический Университет, миссия Университета, *Homo educatus*.

The attempt of the philosophical comprehension of the temporal educational ideals and values transformations is realized in the article; the models of the

W. von Humboldt's and J. Newman's classical university are analyzed; it is emphasized that university should become one of the most important institutions in the society of the educated people.

Key words: the educational ideals, the educational values, the classical university, the mission of the university, *Homo educatus*.

Могутній імпульс розвитку ідеї освіти та різних її аспектів було дано мудрецами Стародавнього Сходу і Заходу, інтелектуально-духовні пошуки яких були спрямовані на пізнання світу і людини, як невід'ємної його частини. Власні надбання спонукали мислителів знаходити учнів і способи трансляції своїх ідей, що зумовило становлення перших філософських шкіл у Стародавньому Китаї (конфуціанство, даосизм та ін.), Індії (ньяя-вайшешика, санкхья-йога та ін.), Греції (Піфагорійський союз, філософська школа Сократа, Академія Платона, Лікей Аристотеля) тощо.

У давньоідейських та давньокитайських філософських школах ідея освіти розумілась як ідея досягнення звільнення (просвітлення/ пізнання свого дао/ нірвани тощо) через самопізнання. Ідеалом освіченості вважалися «довершеномудрі», що во-

лоділи істинними знаннями про себе і осягли цілісну природу світу: «Мудреці переймаються про високе і забувають про низьке. Люди переймаються низьким і забувають про високе. Довершеномудра людина однаково пронизує і високе, і низьке» [7, с. 227-228].

Заклик «Пізнай самого себе!» (напис на храмі Аполлона у Дельфах) став гаслом і для грецьких філософів періоду Античності. Філософське осмислення різних аспектів освіти цього періоду пов'язане з іменами Фалеса (ідея самопізнання), Піфагора (ідея цілісного світосприйняття), Сократа (морально-етичне вчення), Платона (освіта як цінність; якість освіти; необхідність спеціальної системи виховання тощо), Аристотеля (тривіум та квадріум; освіта як функція держави; «формуючий підхід» до гуманітарної освіти; концепція елітарної осві-

ти тощо), Цицерона (знання як самоціль) та інших мислителів; окремий інтерес становить діяльність софістів як перших професійних педагогів та представників утилітарної концепції освіти. Для Античності властивим було звернення до поняття «освіченості». Так, ідеалом вважався мудрець, що водночас був і носієм духовності, здатним пізнавати світ ірраціонально за допомогою інтуїції та глибинного світовідчуття, і носієм цілісних знань, які за допомогою розуму були організовані в єдину систему уявлень про світ.

Наступним етапом розвитку ідеї освіти слід вважати виокремлення науковців (вперше виділення наук із філософії відбулося в Мусейоні Птоломея), які у добу Середньовіччя задля дослідження окремих аспектів цілого об'єдналися в Університеті, що став тією інституцією, в межах якої зберігалася ідея єдності знань і віра у можливість знаходження істини.

У той же час, не можна не враховувати і того, що окрім високих освітніх ідеалів, могутнім стимулом до появи і розвитку перших університетів були прагматичні міркування, зумовлені необхідністю підготовки управлінців. У ХІХ столітті, коли розпочалася епоха промислового виробництва, почало відкриватися багато фабрик і заводів. Відтак виникла потреба у вищій освіті для великої кількості кваліфікованих робітників. Відповідно з'явилося багато нових професій і наук, що, у свою чергу, зумовило поглиблення спеціалізації. Культ розуму і метафізичних знань поступово витісняв культ знань практичних.

На противагу таким новим тенденціям у вищій освіті у ХІХ ст. з'явилися дослідницька та інтелектуальна моделі ідеального Університету, запропоновані

В. фон Гумбольдтом та Дж. Ньюменом. Сутність першої з них визначається за ключовою ідеєю «Bildung» («творення образу людини») та єдністю дослідницької, навчальної та культурної функцій. Місія Університету, за

В. фон Гумбольдтом, визначалася, як відтворення, плекання, використання, продовження автономії розуму задля служін-

ню істині. За цією концепцією передбачалося, що студент із самого початку свого навчання ставав молодим науковцем. Для цього йому надавалися академічні свободи, які передбачали обов'язки та привілеї споглядального способу життя. Як зазначає Ю. Хабермас: «Майбутній дослідник – це єдина мета, задля якої Університет учених-дослідників взагалі бере на себе освітні завдання» [6; с. 198].

Інша концепція лягла в основу інтелектуальної моделі Дж. Ньюмена, який обґрунтував її на засадах універсальності ліберальних знань, культивуванні інтелекту та органічності цілісності з теологією. Для мислителя місія Університету полягала у відтворенні загальнокультурних цінностей і формуванні джентльмена-інтелектуала, головним «фахом» якого ставало мистецтво соціального життя: «У більшості людей він [інтелект] дає про себе знати у хороших манерах, тверезості думки, розумності, прямотушності, самовладанні і стійкості поглядів, що характеризують людину. У деяких він виразиться в умінні вести справи, у дарі переконувати оточуючих, у кмітливості. В інших він пробудить талант до філософствування ... Але у всіх він постане у вигляді здатності порівняно невимушено розуміти будь-яку думку і легко осягати будь-яку науку чи професію» [1, с. 16-17].

Загалом, і В. фон Гумбольдт, і Дж. Ньюмен обґрунтовували свої моделі ідеального Університету на основі раціоналізму, виводячи основні засади/першопринципи його існування, серед яких: єдність наук, беззаперечна віра в розум, універсальний характер університетських знань, академічні свободи та університетська автономія, знання як самоціль, елітарність вищої освіти та інші. У ХХ столітті ці засади або ж бралися за основу для нових концепцій ідеального Університету, або ж піддавалися гострій критиці з боку мислителів-прагматиків.

Серед тих, хто намагався протистояти натиску мас і відстоювати раціоналістичні ідеали минулого були К. Ясперс, Т. Веблен. Вони визначаючи місію Університету, як збереження і розширення меж пізнання за допомогою досліджень. У другій

половині ХХ століття з'явилася концепція ідеального Університету Р. М. Хатчінсона, який намагався воскресити культ ліберальних знань і обґрунтувати місію Університету як розвиток інтелекту заради самого інтелекту. Загалом, такі спроби повернути втрачені ідеали ХІХ століття виявилися непродуктивними.

Осмилення реалій ХХ століття дало підстави Х. Ортега-і-Гассету стверджувати, що масовізація та спеціалізація спровокували збільшення «науковців» і, водночас, зменшення «культурних» людей: «Катастрофічність нинішньої європейської ситуації, – зазначав мислитель, – полягає в тому, що пересічний англієць, пересічний француз, пересічний німець – люди не освічені, вони не володіють життєвою системою відповідних часових уявлень про світ і людину» [3; с. 76-77]. Як результат, ідеал освіченості прирівнявся до енциклопедичності, а ідея «Bildung» трансформувалася на підготовку Людини діючої, яка виконує цілком визначений набір професійних функцій.

Культурну кризу Університету та атрофію цілей науки у ХХ столітті визнали багато науковців (М. Гайдеггер, К. Ясперс, Х. Ортега-і-Гассет,

Г. Арндт, Г.-Г. Гадамер, Ж. Дерріда, В. Лепеніз, Ф. Ніцше, М. Вебер та ін.). Стало зрозуміло, що раціоналізм втратив свою здатність бути надійним підґрунтям для Університету.

У кінці ХХ – на початку ХХІ століття виникла необхідність нового осмилення місії Університету у контексті глобалізації та інформатизації, які ще більше віддалили суспільство від ідеалу людини-мудреця, що володіє цілісними знаннями про світ. Із виникненням нового «культу інформації», «цінність» якої вимірюється кількісними показниками – бітами (за класичною теорією інформації К. Шеннона і У. Уівера, 1949 р.) виникає проблема ідентифікації Університету. Адже цей культ, на думку Т. Розака, спричинив розмивання меж між якісними відмінностями таких понять, як «дані», «знання», «досвід», «мудрість», через які раніше можна було охарактеризувати Університет [5].

В Університеті ця теорія знайшла своєрідне відображення у «культурі досконалості» (“excellence”), яка визнається внутрішньою одиницею цінності, за допомогою якої Університет почав сам себе описувати і сам себе усвідомлювати (так, найкращим вважається той викладач, що має найвищу ступінь і найбільше грантів; найкращим студентом – той, що отримав найвищі бали; найкращим університетом – той, що виявився найбагатший тощо). Через культ досконалості, як зазначає Б. Рідінгс, Університет перетворюється на справжню корпорацію, а студенти на справжніх споживачів [4; с. 44]. Відтак місія Університету визначається через орієнтацію на досконалість (а не на Ідею на основі Розуму чи Культури, як раніше) і полягає у задоволенні потреб і отриманні максимального прибутку.

Є й інший погляд щодо значення інформації у сучасному світі, який відстоюють прихильники концепції суспільства знань. На їх думку, характерною ознакою сучасного суспільства є зміни у способах обробки інформації і домінування теоретичного знання, що є абстрактним, узагальненим та закодованим на різного роду носіях. На основі концепції знань визначають і місію Університету, який покликаний стати центром інновацій. У той же час, вже тепер є реальною небезпека втрати ним монополії на виробництво знань, що загрожує йому зникненню.

Кожна з теорій, безперечно, має свої переваги та недоліки, проте навіть їх поверховий огляд дає підстави стверджувати, що існує реальна загроза витіснення Університету більш пристосованими до ринкових умов установами. Відтак наріжним каменем для освітнього співтовариства нині є необхідність переосмилення місії сучасного Університету, а також утвердження основних академічних цінностей та ідеалів. Адже покликанням Університету ХХІ століття має стати сприяння розвитку суспільства Homo educatus

(В. О. Огнев'юк) [2, с. 9] – Людей освічених, що стає новою еволюційною сходинкою розвитку людини і ґрунтується не на біологічних, а на духовно-інтелектуальних трансформаціях.

Література

1. Ньюмен, Дж. Г. Ідея Університета / Дж. Г. Ньюмен; пер. с англ. С. Б. Бенедиктова; под общ. ред. М. А. Гусаковського. – Минск: БГУ, 2006. – 208 с.
2. Огнев'юк В. О. На шляху до становлення нового наукового напрямку «освітологія» // Збірник наукових праць Матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Освітологія – науковий напрям інтегрованого пізнання освіти». – 15 грудня 2010 р. – Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2010 р. – 210 с. – С. 5-9.
3. Ортега-і-Гассет Х. Місія Університету / Х. Ортега-і-Гассет // Ідея Університету: Антологія / Упорядн.: М.Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; відп. ред. М.Зубрицька. – Львів: Літопис, 2002. – 304с. – С. 65-107.
4. Ридингс Б. Університет в руїнах / Б. Ридингс; пер. с англ. А. М. Корбута; под. общ. ред. М. А. Гусуковського. – Минск: БГУ, 2009. – 248 с. – С. 44.
5. Уэбстер Ф. Теории информационного общества. Часть 1. Идея информационного общества [Електронний ресурс] – Цифровая библиотека по философии. – Режим доступу: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000690/index.shtml>
6. Хайдеггер М. Самоутверждение немецкого университета / М. Хайдеггер; пер. с нем; В. Библихина, примеч. Ф. Федье // Историко-философский ежегодник. – М.: Наука. – 1995. – С. 298–304.
7. Чжуан-цзы. Ле-цзы. Философское наследие. Том 123. Перевод с кит., вступ. ст. и примеч. В. В. Малявина. – М.: Мысль, 1995. – 439 с.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2011